

*До Спеціалізованої вченої ради ДФ 20.051.013
у Державному вищому навчальному закладі
«Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»*

ВІДГУК

офіційного опонента

кандидата юридичних наук, доцента

Хоменка Михайла Михайловича

на дисертацію Стратіук Ольги Миколаївни

**на тему «Цивільно-правове регулювання припинення
підприємницьких юридичних осіб»,**

подану на здобуття ступеня доктора філософії

зі спеціальності 081 – Право

Актуальність теми дослідження обумовлена процесами реформування національного цивільного законодавства (передусім йдеться про перегляд усталених нормативних підходів до низки конструкцій корпоративного права). Викладене зумовлює необхідність перегляду доктринальних підходів до інституту припинення юридичної особи і, зокрема, до особливостей цивільно-правового регулювання припинення підприємницьких юридичних осіб. Додаткової актуальності тематиці дослідження додає і процес рекодифікації цивільного законодавства України. Зокрема, низка положень Концепції оновлення Цивільного кодексу України (*далі – ЦК*) безпосередньо стосується проблематики дисертаційного дослідження (йдеться, зокрема, про необхідність об'єктивації у ЦК загальних положень щодо усіх форм юридичних осіб).

Отже, актуальність тематики дослідження обумовлена потребою у напрацюванні принципово нових підходів до правового регулювання відносин щодо припинення підприємницьких юридичних осіб.

Додаткової актуальності тематиці дослідження надають положення міжнародних документів з уніфікації норм матеріального приватного права, розвиток досліджуваної проблематики на рівні *acquis* ЄС, практика національних судів України.

Слід зазначити і про низку доктринальних питань, які не отримали однозначного вирішення за результатами проведення численних цивілістичних досліджень.

Викладене обумовлює актуальність дисертаційного дослідження.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, що містяться в дисертації. Зміст дисертації відображає логіку мети та предмета дослідження. Він передбачає аналіз як теоретичних проблем з теми дисертаційного дослідження, так і питань правозастосування. Дисертація характеризується ознакою єдності змісту. Позиції, які формулює та аргументує автор, ґрунтуються на сучасних доробках науки приватного права. Викладене дозволяє дійти висновку, що наукові положення дисертаційного дослідження об'єктивно відображають реальний стан розробки цивільно-правового регулювання припинення підприємницьких юридичних осіб.

У роботі чітко визначені об'єкт і предмет дослідження. Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у зв'язку з припиненням підприємницьких юридичних осіб та регулюються приватним правом. Предметом дослідження є припинення підприємницьких юридичних осіб, наукові погляди, ідеї, концепції і теорії, нормативно-правові акти України та інших держав, які визначають підстави, порядок, форми і способи припинення підприємницьких юридичних осіб, а також практика їх застосування.

Сформульовані мета і завдання вказують на глибину наукового пошуку, його комплексний характер та фундаментальний підхід дисертанта до вирішення проблем комплексного загальнотеоретичного дослідження цивільно-правового регулювання припинення підприємницьких юридичних осіб.

Структурна побудова дисертації є логічно обґрунтованою, послідовною і повною мірою відповідає поставленій меті дослідження, яка полягає у виявленні та вирішенні теоретичних і практичних проблем інституту припинення підприємницьких юридичних осіб в умовах адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, а також підготовка пропозицій з удосконалення законодавства України на основі іноземного досвіду та наявних прогалін у вітчизняному законодавстві.

Для досягнення наведеної мети було поставлено значну кількість відповідних завдань, а саме: визначити поняття і наукові погляди на сутність юридичної особи; розкрити специфіку інституту припинення юридичних осіб і стан правового регулювання припинення підприємницьких юридичних осіб за законодавством України; охарактеризувати підстави та способи припинення підприємницьких юридичних осіб; визначити поняття реорганізації юридичних осіб та правонаступництва як правових явищ; охарактеризувати правові форми реорганізації підприємницьких юридичних осіб; розкрити особливості здійснення і захисту прав учасників та кредиторів підприємницької юридичної особи у процедурі реорганізації; дослідити підстави і порядок добровільної та примусової ліквідації підприємницьких

юридичних осіб; розкрити специфіку процедури банкрутства підприємницьких юридичних осіб; охарактеризувати способи захисту прав та інтересів кредиторів у процесі припинення підприємницьких юридичних осіб; надати пропозиції з удосконалення вітчизняного законодавства щодо підстав та порядку припинення підприємницьких юридичних осіб.

Ознайомлення зі змістом дисертації дає підстави для висновку про те, що автором вирішені наведені вище завдання та досягнута мета дослідження.

Обсяг дисертаційної роботи відповідає встановленим вимогам і складає 232 сторінки основного тексту. Сформульовані у дисертації наукові положення та висновки є загалом обґрунтованими і достовірними. Автором для обґрунтування власних висновків і пропозицій використано 221 джерело, що свідчить про глибину наукового пошуку і забезпечує комплексний розгляд поставлених завдань.

У процесі дослідження здобувачем був проаналізований значний обсяг нормативного матеріалу, зроблений широкий огляд наукових праць у сфері цивільного права.

Методологічну основу дисертації становлять такі філософські, загальнонаукові та спеціальні методи дослідження: історико-правовий, порівняльно-правовий, діалектичний, формально-юридичний, логічного та системно-структурного аналізу, що у сукупності забезпечило одержання об'єктивних наукових результатів, обґрунтованість і достовірність висновків і пропозицій автора.

Наукова новизна одержаних результатів. Використання автором значної наукової, нормативної та емпіричної бази сприяло глибокому, різнобічному висвітленню досліджуваної проблематики, формулюванню численних висновків і пропозицій, що мають ознаки наукової новизни.

Можемо констатувати, що дисертація є кваліфікаційною науковою працею, в якій запропоновано доктринальні підходи до вирішення теоретичних і практичних проблем інституту припинення підприємницьких юридичних осіб в умовах адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу. У межах дослідження одержано такі результати, що мають наукову новизну й виносяться на захист:

Автором запропоновано при реорганізації підприємницьких юридичних осіб поділити правонаступництво на цивільне (зовнішнє) та корпоративне (внутрішнє) за критерієм сукупності прав і обов'язків, що переходять у порядку похідного набуття, у зв'язку з чим правонаступництво виникає як щодо майна, прав і зобов'язань юридичних осіб шляхом складення передавального акта / розподільного балансу, так й до корпоративних прав і

обов'язків їх учасників шляхом проведення конвертації (обміну) акцій (часток).

Заслуговує на підтримку думка автора щодо визначення конвертації (обміну) акцій (часток, паїв) у якості процесу правонаступництва корпоративних прав учасників підприємницьких товариств, що виникає на підставі рішення зборів учасників та договору про злиття (приєднання) / плану поділу (виділу, перетворення) і здійснюється з дотриманням принципу співвідношення номінальної вартості акції, частки (паю) товариства, яке реорганізується, до номінальної вартості акції, частки (паю) товариства- правонаступника.

Обґрунтованим вбачається запропоноване автором положення щодо тотожності понять «підприємницька юридична особа» і «корпорація» («юридична особа корпоративного типу») у зв'язку з тим, що обом поняттям притаманні спеціальні ознаки щодо корпоративного устрою та кваліфікуючої ознаки – наявності корпоративних прав в учасників.

Автором з належним теоретичним обґрунтуванням встановлено, що чинне національне законодавство про банкрутство змінило вектор руху з продебіторського на прокредиторський напрям шляхом розширення сфери здійснення і захисту прав та інтересів кредиторів юридичної особи – боржника.

Позитивною рисою дисертаційного дослідження є використання автором значного масиву судової практики та низки доробків зарубіжних авторів.

Загалом наукова новизна визначається сучасною постановкою проблеми, дослідженням нових ідей та тенденцій в аспекті теми дисертації. В роботі дістали подальший розвиток раніше проаналізовані положення, а також сформульовані нові наукові тези і висновки, які запропоновані автором особисто і винесені на захист.

Повнота викладу наукових положень в опублікованих працях. Результати наукового пошуку знайшли відображення у 4 статтях у наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України категорії «Б», у 1 науковій статті, опублікованій у періодичному науковому виданні іншої держави, яка входить до Організації економічного співробітництва та розвитку та / або Європейського Союзу, а також у тезах 3 доповідей і наукових повідомлень, оприлюднених на наукових конференціях.

Висновки, пропозиції і рекомендації, що містяться у дисертації, мають безперечне теоретичне і практичне значення та можуть бути використані:

(а) у науково-дослідницькій сфері: як методологічне підґрунтя для подальших науково-теоретичних досліджень інституту припинення юридичних осіб загалом і підприємницьких юридичних осіб зокрема;

(б) у нормотворчій діяльності: при створенні нових і вдосконаленні існуючих нормативно-правових актів у сфері припинення підприємницьких юридичних осіб;

(в) у навчальному процесі: при викладанні курсу «Цивільне право України», спецкурсів «Корпоративне право», а також при підготовці підручників, навчальних посібників і методичних рекомендацій;

(г) у правозастосуванні: при вирішенні спорів, що слідують з рішень органів управління відповідних юридичних осіб або судових рішень щодо припинення підприємницьких юридичних осіб.

Водночас, як і при дослідженні будь-якої складної проблематики, у зазначеному дисертаційному дослідженні містяться дискусійні положення, які можуть стати підґрунтям наукової дискусії і напрямами подальшої розробки даної проблеми.

1. Автор розглядає значну частину питань, яка не пов'язана безпосередньо із темою дослідження та не впливає на результати дослідження. Так, дисертант досліджує загальні питання природи юридичних осіб (підрозділ 1.1).

Враховуючи, що проблематика припинення підприємницьких товариств є доволі широкою за своїм змістом, це зумовлює відсутність належної уваги автора до значної кількості питань, які безпосередньо стосуються теми дослідження: правова природа припинення підприємницьких товариств (або юридичних осіб); можливість відміни рішення про припинення підприємницьких товариств; відміна державної реєстрації припинення підприємницьких товариств; використання припинення підприємницького товариства як способу захисту прав та охоронюваних законом інтересів; складнощі процедури примусового припинення; природа та доцільність конструкції «вимушеного» припинення підприємницьких товариств тощо).

Зауважимо, що підрозділ 1.1 повністю присвячено історії формування юридичної особи (навіть не підприємницьких товариств) та її правової природи; висвітленню поняття корпорації; змісту поняття юридичної особи (або суміжних з цим поняттям категорій у інших правопорядках) тощо. При цьому, тема правової природи юридичної особи також є надто широкою для її висвітлення у межах одного підрозділу роботи. Питання підприємницьких товариств починає досліджуватися дисертантом на с. 50 роботи.

2. Вбачається, що автором не розкрито правову природу припинення підприємницьких товариств, а окремі тези автора з цього приводу мають

суперечливий характер та не завжди узгоджуються між собою, що є наслідком недослідження наукових поглядів та дискусій, а подекуди – і відсутністю наукового аналізу релевантного законодавства.

Так, відповідно до п. 1 наукової новизни рівня «уперше» припинення може бути *підставою* припинення чи зміни правовідношення. На с. 73 дисертаційного дослідження зроблено висновок про природу припинення підприємницьких товариств як *складного юридичного факту* (с. 73). На с. 132 дисертант розглядає реорганізацію у якості *процедури*. На с. 155 дисертант визначає ліквідацію наслідком припинення.

Дискусія щодо правової природи припинення (ліквідації; реорганізації) юридичних осіб є тривалою, тези, що у ній висловлюються, дискусійними, а висновки – такими, що потребують додаткового дослідження.

Якщо узагальнити підходи до правової природи припинення, можна констатувати, що наведена конструкція розглядається здебільшого крізь призму таких понять як (1) юридичний факт; (2) юридичний склад; (3) процес; (4) процедура; (5) правова робота; (6) правовий режим; (7) правовідношення.

Разом з тим, на думку опонента, дослідження припинення юридичних осіб лише крізь призму складного юридичного факту видається занадто спрощеним та вузьким з огляду на те, що припинення підприємницького товариства передбачає сукупність юридичних фактів різної правової природи: рішень органів управління підприємницького товариства про припинення; укладення правочинів; адміністративних актів; судових актів, а також інших юридично-значимих дій.

Саме такий підхід, на думку опонента, і зумовив неоднакову кваліфікацію припинення (ліквідації; реорганізації) по тексту дисертаційного дослідження.

3. Додаткового обґрунтування потребує п. 6 новизни рівня “уперше”. Так, загалом погоджуючись із необхідністю деталізації процедури припинення підприємницьких товариств з огляду на декларативність окремих норм у досліджуваній сфері, можемо констатувати, що сам лише факт уточнення наведених дисертантом строків, не вирішить поставленої проблеми, а може лише збільшити кількість декларативних норм. Зокрема, видається необхідним встановити норми, що можуть забезпечити виконання таких строків (наприклад, відповідальність за їх невиконання). До того ж, це не може вважатись оптимальною універсальною конструкцією (наприклад, при примусовому припиненні). Так, незрозуміло, на якого суб’єкта покладатимуться обов’язки, що витікають із прийняття рішення про припинення (формування ліквідаційної комісії або призначення ліквідатора; обов’язок зареєструвати рішення про припинення тощо), а також інші

практичні питання (наприклад, тягар понесення майнових ризиків за умови відсутності відповідних коштів у самого підприємницького товариства).

4. Автором доволі поверхнево розглянуто питання примусового та добровільного припинення підприємницьких товариств (с. 72; с. 159-160). Зокрема, такий висновок ґрунтується на двох літературних джерелах. Разом з тим, у доктринальних джерелах неодноразово висловлювались думки з приводу примусової ліквідації.

5. Додаткового обґрунтування потребує теза про можливість застосування конструкції зміни правовідношення до реорганізації. Аналогічна пропозиція вже висловлювалась у науковій літературі¹ у контексті поширення конструкції зміни та припинення правовідношення на реорганізацію та ліквідацію відповідно. Разом з тим, слід зважати на окремі вади поширення конструкції зміни правовідношення на реорганізацію. Так, виходячи із комплексного характеру правовідносин припинення, можна констатувати наявність значної кількості правовідносин, що виникають під час реорганізації, принаймні, частина з яких припиняється. Йдеться, наприклад, про трудові відносини із працівниками (за наявності); припинення корпоративних відносин.

6. Додаткового дослідження потребує категорія правонаступництва як підстави розмежування ліквідації та реорганізації, адже подекуди висновки дисертанта не є взаємоузгодженими.

Так, на с. 86 дисертант доходить висновку, що правонаступництво є спеціально-юридичним терміном, що обумовлює процес «переходу прав і обов'язків» від однієї особи до іншої. Загалом такий підхід слід підтримати. Разом з тим, наведений висновок нівелює пропонований автором поділ ліквідації та реорганізації на підставі правонаступництва, адже перехід прав та обов'язків може відбуватися і при ліквідації. Більше того, дисертант доходить висновку про наявність сингулярного правонаступництва при ліквідації (с. 169 дисертаційного дослідження).

До того ж, твердження дисертанта, що підставою розмежування ліквідації та реорганізації є саме перехід прав та обов'язків, можна поставити під сумнів і з огляду на те, що останній є похідним від більш концептуального положення – виникнення чи припинення суб'єкта права, та є правовим наслідком такого виникнення чи припинення, а не його конститутивною ознакою.

¹Нода Е. В. Ликвидация юридических лиц по законодательству РФ: дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Нода Елена Валерьевна. М., 2005. 206 с.

Наведений критерій суперечить і деяким твердженням дисертанта, висловленим в інших частинах наукового дослідження. Так, на с. 72 дисертант зазначає: *«В той же час доведено, що відмінність між ліквідацією і реорганізацією визначається за критерієм припинення діяльності та майнового правонаступництва»*.

Відтак, можна констатувати наявність двох критеріїв відповідного поділу. Видається, що у такому випадку, ці критерії слід розкрити та пояснити, застосування якого з них є пріоритетним.

Водночас наведені зауваження у певній мірі є дискусійними, такими, що покликані стимулювати подальший розвиток автором досліджуваної проблематики. А окреслені позитивні аспекти дисертаційного дослідження надають можливість зробити висновок, що дисертація Стратюк О. М. є завершеним самостійним теоретико-правовим дослідженням, в якому актуалізовані і розроблені важливі у теоретичному та практичному відношенні проблеми юридичної науки і практики, осмислення яких сприяє подальшому розвитку правової науки та національної правової системи України.

Загальний висновок по дисертації. Здійснене Стратюк О. М. комплексне дослідження дозволило дисертанту розробити нові теоретичні засади вирішення науково-практичної проблеми, а саме були виявлені та вирішені теоретичні та практичні проблеми інституту припинення підприємницьких юридичних осіб в умовах адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, а також підготовлені пропозиції з удосконалення законодавства України на основі іноземного досвіду та наявних прогалин у вітчизняному законодавстві.

Висловлені зауваження не знижують загальної позитивної оцінки дисертації Стратюк О. М.

Дисертація Стратюк О. М. «Цивільно-правове регулювання припинення підприємницьких юридичних осіб» характеризується належним теоретичним рівнем, свідчить про ґрунтовне володіння автором предметом дослідження.

Робота є оригінальною науково-дослідною працею, в якій отримано нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності вирішують конкретні наукові задачі – розкрито специфіку інституту припинення юридичних осіб і стан правового регулювання припинення підприємницьких юридичних осіб за законодавством України; охарактеризовано підстави та способи припинення підприємницьких юридичних осіб; визначено поняття реорганізації юридичних осіб та правонаступництва як правових явищ; охарактеризовано правові форми реорганізації підприємницьких юридичних осіб; розкрито особливості здійснення і захисту прав учасників та кредиторів підприємницької юридичної особи у процедурі реорганізації; досліджено

підстави і порядок добровільної та примусової ліквідації підприємницьких юридичних осіб; розкрито специфіку процедури банкрутства підприємницьких юридичних осіб; охарактеризовано способи захисту прав та інтересів кредиторів у процесі припинення підприємницьких юридичних осіб; надано пропозиції з удосконалення вітчизняного законодавства щодо підстав та порядку припинення підприємницьких юридичних осіб.

Наукові публікації за темою дисертації із достатньою повнотою відображають основні положення та результати проведеного дослідження.

У дисертації Стратюк О. М. «Цивільно-правове регулювання припинення підприємницьких юридичних осіб» не виявлено порушень академічної доброчесності.

Вищезазначене дає підстави для висновку про те, що дисертаційна робота «Цивільно-правове регулювання припинення підприємницьких юридичних осіб» за змістом відповідає п.10-12 Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 167, та оформлена відповідно до вимог, затверджених Наказом Міністерства освіти і науки України «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» від 12.01.2017 № 40, а її автор – Стратюк Ольга Миколаївна заслуговує на присудження йому ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 – Право.

Офіційний опонент

Кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

М. М. Хоменко

Згідно з
заявою
О. П. Шимі

22 березня 2019 р.

М. Хоменко

О. М. Стратюк

